NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

KALIDASA MEROSI: “SHAKUNTALA” DRAMASI, UNDAGI ASOSIY MAVZU VA G‘OYA

Kanalimova Asel Qudabek
Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti 4-kurs talabasi
E-mail: kanalimovaa@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqola qadimgi hind adabiyotining yirik vakili Kalidasaning ijodiy merosi va “Shakuntala” asari tahliliga bag‘ishlanadi. Maqolada Kalidasa merosining jahon va o‘zbek sharqshunosligida o‘rganilishi hamda tarjima tarixi, asarlaridagi o‘ziga xos uslubi va ularning ahamiyati tadqiq etiladi. Tadqiqot badiiy-adabiy va matn tahlili metodlariga tayanadi hamda “Shakuntala” dramasi, undagi asosiy mavzu va g‘oyani yaxshiroq tushunishga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *Kalidasa, ”Shakuntala”,”Mahabharata”,“Vikramorvashiyam” Malavikagnimitram”, “Kumarasambhava”, “Meghaduta”, “Ritusamhara”, Rasa, Alankara, Dhvani, Rasa, Vakrokti, Auchitya.*

НАСЛЕДИЕ КАЛИДАСЫ: ДРАМА «ШАКУНТАЛА», ЕЁ ОСНОВНАЯ ТЕМА И ИДЕЯ

Аннотация: *Данная статья посвящена творческому наследию выдающегося представителя древнеиндийской литературы Калидасы и анализу его произведения «Шакунтала». В статье исследуются история изучения и перевода наследия Калидасы в мировом и узбекском востоковедении, уникальный стиль его произведений и их значение. Исследование опирается на методы художественно-литературного и текстологического анализа и способствует более глубокому пониманию драмы «Шакунтала», её основной темы и идеи.*

Ключевые слова: *Калидаса, ”Шакунтала”, ”Махабхарата”, ”Викраморвашиям”, ”Малавикагнимитрам”, ”Кумарасамбхава”, ”Мегхадута”, ”Ритусамхара”, Раса, Аланкара, Дхвани, Раса, Вакрокти, Аучитья.*

THE HERITAGE OF KALIDASA: THE DRAMA “SHAKUNTALA”, ITS MAIN THEME AND IDEA

Abstract: *This article is dedicated to the creative heritage of Kalidasa, a prominent figure in ancient Indian literature, and the analysis of his work ”Shakuntala”. The article explores the history of the study and translation of Kalidasa’s heritage in world and Uzbek Oriental studies, the unique style of his works, and their significance. The research relies on literary and textual analysis methods and serves to better understand the drama ”Shakuntala”, its main theme, and its core idea.*

Keywords: *Kalidasa, ”Shakuntala”, ”Mahabharata”, ”Vikramorvashiyam”, ”Malavikagnimitram”, ”Kumarasambhava”, ”Meghaduta”, ”Ritusamhara”, Rasa, Alankara, Dhvani, Rasa, Vakrokti, Auchitya.*

KIRISH

Jahon adabiyoti tarixida hind adabiyoti o‘zining qadimiyligi, boyligi va betakror badiiy xususiyatlari bilan alohida o‘rin tutadi. Insoniyat sivilizatsiyasining ilk bosqichlaridan boshlab shakllana boshlagan hind madaniyati o‘zining ko‘p qirrali merosi bilan dunyo xalqlarining ma’naviy boyligiga ulkan hissa qo‘shgan. Bunda Kalidasa betakror badiiy uslubi, falsafiy qarashlari bilan ajralib turuvchi shoir va dramaturgdir. U yashagan davrdan to bugunga qadar asrlar o‘tgan bo‘lsa-da, adib asarlarining ma’naviy-estetik qiymati eskirmagan, aksincha, bugungi kun zamonaviy adabiyotshunoslik va dramaturgiya uchun ham muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘z adabiyotiga bo‘lgan sadoqat nuqtai nazaridan hech bir Yevropa davlati Hindiston bilan tenglasha olmaydi. Hindi milliy shoh asarlarni asrlar davomida emas, balki ming yillar davomida saqlab qolish va ularni talqin qilishga bag‘ishlangan silsila bugungi kunda ham davom etib kelmoqda. Asarlari asosan X asrlardayoq muomaladan chiqib ketgan sanskrit tilida yaratilgan bo‘lishiga qaramasdan, uning turli nusxa va tarjimalari nafaqat hind va dravid tillarida, balki jahonning ko‘pgina tillarida ham mavjuddir.

Buyuk dramaturg adib Kalidasa haqida aniq biografik ma’lumotlar mavjud bo‘lmasa-da, uning asarlaridan hamda rivoyatlarga tayanib unung Guptalar imperiyasi davrida ya’ni Hindistonda har bir soha o‘zining rivojlanish cho‘qqisiga «Oltin davr»da yashab o‘tgan deya taxmin qilinadi. Buyuk grammatist Patanjali, matematik Aryabhatta, astronom Brahmaguptalar aynan shu davrda yashab ijod etganlar. Kalidasa ijodi ham aynan mana shu davrga to‘g‘ri kelib, bu davrda hind dramaturgiyasi ham o‘zining taraqqiyot cho‘qqisiga erishgan. Kalidasa ijodida hind adabiyotida birinchi bor gumanistik g‘oyalar shakllandi. Diniy dunyoqarash hukm surgan, kastachilik tizimi kuchli bo‘lgan bir davrda hind

jamiyatida gumanistik g‘oyalarning adabiyotga kirib kelishi o‘z navbatida adabiyotning va umuman hind jamiyati ongining taraqqiyotidan darak beradi.Kalidasaning Hindistonning qaysi yerida tug‘ilib o‘sgani haqqida aniq malumotlar mavjut emas. Adib asarlarida bu haqda hech narsa yozmagan, lekin uning asarlaridan Kalidasaning Hindistonning har bir burchagini qanchalik yaxshi bilganligi xayratlanarli.

Kalidasaning "Shakuntala" asarning syujet asosi qadimgi "Mahabharata" eposidan olingan bo‘lib, buyuk Bharata shohi va uning sulolasi tarixi bilan bog‘liq. Dastlab sanskrit tilida yaratilgan pyesa keyinchalik mahalliy hind tillariga o‘girilgan, natijada asl sanskritcha varianti deyarli unutilgan. Asar markazida shoh Dushyanta va avliyo qizi Shakuntala o‘rtasidagi pokiza sevgi tarixi yotadi. Ularning munosabatlari hijron, e’tiborsizlik oqibatida yuzaga kelgan duoibad, sabr-matonat va nihoyat haqiqatning tantana qilishi kabi bosqichlardan iborat murakkab yo‘lni bosib o‘tadi. Ushbu tahlilda asarning mazmun-mohiyati, unda ilgari surilgan diniy-axloqiy g‘oyalar va badiiy-falsafiy yakun ilmiy nuqtai nazardan yoritib beriladi.

Mavzuning dolzarbligi. Kalidasa merosini o‘rganish qadimgi hind klassik adabiyoti uslubini va insoniy tuyg‘ularning badiiy talqinini anglashda ahamiyatga ega. Sof muhabbat, inson munosabatlari tabiat va lanshaft shoir asarlarida bugungi globallashuv davrida ham o‘z dolzarbligini yo‘qotgan emas, Aksincha jahon miqiyosida o‘tkazilayotgan tadqiqotlarda Adabiyot va dramaturgiya bilan bir qatorda Janubiy osiyo hududining qadimgi VI-V asrdan to bugungacha bioxilma-xillik va ekosistema hamda tibbiyot , geografiya va topografiya kabi sohalarning rivojiga hissa qoshib bir qancha izlanishlarga asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Kalidasaning "Shakuntala" asarida adolat va haqiqat g‘oyasi sifatida — asar insonlarga qanchalik og‘ir sinovlar bo‘lmasin, haqiqat va adolat oxir-oqibat tantana qilishiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi, bu esa har qanday davr va jamiyat uchun ruhiy tayanch bo‘lib xizmat qiladi. Madaniyatlararo muloqot nuqtai nazaridan asar Sharq falsafasi, xususan hind dharma tizimidagi burch, karma va poklanish tush

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — Kalidasaning shaxsiyati, boy adabiy merosi o‘rganish. Unining asarlaridagi o‘ziga xos uslubi va asarlarining ahamiyatini ko‘rsatib berish. Shakuntala asarini teranroq o‘rganish, undagi mavzu va g‘oyani tahlil qilish.

Mavzuning o‘rganilganligi. 1789-yili ingliz sudyasi Vilyam Jons Ost-Indiya kompaniyasida xizmat qilayotganida sanskrit tilini ham o‘rganadi va Kalidasaning «Shakuntala» nomli asarini ingliz tiliga tarjima qiladi. Ushbu ingliz tilidagi asarni 1791-yili nemis sayyohi, olimi va inqilobchisi Georg Forster nemis tiliga o‘giradi. O‘z tarjimasining bir nusxasini u Gyotega yuboradi va Gyote bu asarga yuqori baho beradi.

1860-yillarda yirik sanskritshunos Doktor Bhau Daji Kalidasaning yashagan davrini aniqladi va Kalidasa qaysi asrda yashaganligi birinchi bo‘lib Sanskrit matinlarni o‘qib qadimgi sanskrit raqamlarini to‘liq shifrlab ilmiy asoslab berdi va uning hayotini taxminan VI asrning o‘rtalariga bog‘ladi. Bu kashfiyot keyingi barcha adabiyotshunoslar uchun Kalidasa asarlarini tarixiy kontekstda to‘g‘ri tahlil qilishga asos bo‘lib xizmat qildi.

Asqad Muxtor (O‘zbekiston xalq yozuvchisi) 1973-1975-yillarda — Kalidasaning dunyoga mashhur sevgining lirik madhi hisoblangan "Meghaduta" ("Xabarchi bulut") dostonini hamda "Ritusamhara" ("Yil fasllari") turkum she’rlarini o‘zbek tiliga she’riy yo‘l bilan juda nafis tarzda tarjima qilgan.

Bugungi kunda Kalidasa merosi jahon miqyosda ham an’anaviy sharqshunoslik, ham zamonaviy fanlararo mantiq asosida o‘rganilib kelinmoqda. Hindistonning o‘zida shoir ijodi milliy klassikaning cho‘qqisi sifatida davlat darajasida tadqiq etiladi. Ujayn shahridagi "Kalidasa Akademiya"si bu boradagi eng yirik ilmiy markaz bo‘lib, u yerda har yili xalqaro konferensiyalar o‘tkaziladi va shoir asarlarining yangi tanqidiy matnlari chop etiladi. So‘nggi yillarda hind olimlari uning matnlarining adabiyot va tabiat aloqasi yo‘nalishida tahlil qilib, dostonlardagi geografik, biologik va iqlimiy ma’lumotlarning aniqligini ilmiy asoslab berishilmoqda. Xalqaro miqyosda esa Kalidasa Kolumbiya, Oksford va Garvard kabi nufuzli universitetlarning qiyosiy adabiyotshunoslik dasturlariga kiritilgan. Clay Sanskrit Library va Penguin Classics kabi yirik loyihalar doirasida shoir asarlarining sharhlangan yangi inglizcha tarjimalari taqdim etilmoqda. Kalidasa ijodi alohida o‘ringa ega bo‘lib, uning asarlari va hind klassik poetikasida Sharq uyg‘onish davri namunalari bilan qiyosiy-kognitiv yo‘nalishda muntazam tadqiq qilinmoqda.

ADIB MEROSI

Kalidasa hind dramaturgiyasini rivojlantirishga ulkan hissa qo‘shgan. Kalidasada aktyorlik qobiliyati ham yuksak darajada rivojlangan bo‘lgan, chunki u barcha dramalarini o‘zi sahnalashtirganligi ko‘lab hindshunos olimlari tomonidan manbalarda takidlab o‘tilgan. Hind mutaxassislari Kalidasa ijodini o‘rganish jarayonida uning nomi bilan bog‘liq juda ko‘p asarlar topganlar, lekin bugungi kunda aynan Kalidasa qalamiga mansub jami yettita asar tan olingan. Ular asosan liro-epik pyesalardir. Ularning nomlanishi quyidagichadir:

Kalidasaning adabiy merosi (asosiy asarlari)

1-jadval

Asar	Janri	Hajmi	Asosiy mavzusi
"Abhijnanashakuntalam" ("Shakuntala")	drama (nataka)	7 parda	Shakuntala va podshoh Dushyanta muhabbati
"Vikramorvashiyam"	drama	5 parda	Pururavas va Urvashi afsonasi
"Malavikagnimitram"	drama	5 parda	Malavika va podshoh Agnimitra
"Raghuvamsha"	mahakavya (doston)	19 sarga, ~1570 bayt	Raghu (Quyosh) sulolasi shohlari
"Kumarasambhava"	mahakavya	8 sarga	Xudo Kumara (Kartikeya)ning tugʻilishi
"Meghaduta"	lirik doston	~111 bayt	Xabarchi- bulut
"Ritusamhara"	lirik doston	6 sarga (6 fasl)	Yil fasllari

Kalidasa oʻz ijodida barcha hind shoir va yozuvchilari qatori qadimgi hind adabiyotiga tayangan holda ijod qilgan. U avval ularni chuqur oʻrganib chiqqan va ulardan taʼsirlanib oʻzining shoh asarlarini yaratgan. Koʻpgina hind yozuvchilariga qadimgi hind adabiy yodgorliklari boʻlmish "Mahabharata" va "Ramayana" eposlari syujet va mavzu manbai boʻlib xizmat qilib kelgan. Mana shu eposlarda hind xalqining asl dunyoqarashi, ularni qaygʻuga solgan muammolar, hind xalqining maʼnaviyati, qarindosh-urugʻchilik, ularning bir-biriga boʻlgan yuqori saviyadagi munosabati, taxt va vorislik masalalari, bu muammolarni toʻgʻri hal qilish yoʻl-yoʻriqlari, inson va Yaratgan oʻrtasidagi munosabat, dunyo va uning mohiyati, ezgulik va yovuzlik oʻrtasidagi kurash va ezgulikning doim gʻolib chiqishi va shunga oʻxshash hayot uchun, yashash uchun zarur boʻlgan barcha hayotiy muammolar oʻz yechimini topgan. Shu sabab bu eposlarga kitobxonlar va yozuvchilar qayta-qayta murojaat qilganlar va bugungi kunda ham mana shu anʼana hind adabiyotida davom etib kelmoqda. Kalidasa ham oʻz navbatida mana shu asarlardan taʼsirlanib, oʻziga ulardan mavzu tanlab, personajlar tanlab, oʻtkir gʻoyali asarlarni yaratgan. Uning shunday asarlaridan biri bu "Shakuntala" dramasidir.

KALIDASA ASARLARINING USLUBI VA AHAMIYATI

Asarlaridagi uslubi. Adabiyot — bu soʻzlar yigʻindisi emas, balki soʻz bilan maʼnoning uygʻunligidir. Ularning bir-biriga mos tushishi oʻquvchiga chinakam zavq bagʻishlaydi. Mana shu goʻzallik qonuniyatlarini oʻrganadigan fan adabiyotshunoslik deyiladi. Hind sheʼriyati oʻzining teran mantiqi va inson hissiyotlarini nozik tahlil qila olishi bilan mashhur. Hind olimlari qadimdan "Sheʼr qanday qilib odamni yigʻlatishi yoki quvontirishi mumkin?" degan savol ustida uslublar yaratishgan. Qadimgi hind adabiyotshunosligida oltita yirik maktab (oqim) mavjud boʻlib, ularning har biri sheʼrning goʻzalligini har xil narsada (kimdir tuygʻuda, kimdir uslubda, kimdir mantiqda) deb bilgan.

2-jadval

Qadimgi hind (sanskrit) poetikasining oltita asosiy maktabi

Maktab	Asoschisi	Asosiy asari	Bosh gʻoyasi
Rasa	Bharata	*"Natyashastra"*	Estetik tuygʻu (rasa) — sheʼr qalbi
Alankara	Bhamaha	*"Kavyalankara"*	Badiiy bezaklar sheʼr goʻzalligini belgilaydi
Riti	Vamana	*"Kavyalankara-sutravritti"*	Uslub (riti) — sheʼr ruhi
Dhvani	Anandavardhana	*"Dhvanyaloka"*	Yashirin maʼno (dhvani) — sheʼr qalbi
Vakrokti	Kuntaka	*"Vakroktijivita"*	Koʻchma, oʻziga xos ifoda
Auchitya	Kshemendra	*"Auchityavicharacharcha"*	Mutanosiblik, badiiy vositalarning mosligi

Kalidasa naturalistik shoir edi va uning asarlari qadimiy Dharmik Vedalar, Falsafa, Astrologiya va Upanishadlarga asoslangan boʻlib, bular uning intellektual kuchini namoyish etadi. Shu bilan birga Natya-shastraning oʻrni ham beqiyqiyos, ular pyesalarning butun poydevorini tashkil etadi. Gumboldt shunday yozadi: "Tuygʻularning ifodalanishidagi

noziklik va ijodiy xayolotning boyligi Kalidasaga jahon adiblari orasida yuksak o‘rin berdi". Kalidasa adabiy kompozitsiyaning turli xususiyatlarini ifodalash uchun Riti, Rasa, Metrdan foydalangan.

Kalidasa o‘zining uslubi bilan mashhur, O‘zining dunyoqarashi va estetik mahorati bilan Kalidasa so‘zlarga hayot bag‘ishlagan. U "Vaidribhi" uslubini qabul qilgan. "Prasad guna" — Vaidribhi uslubining asosiy xususiyati hisoblanadi. Vaidribhi uslu bi Acharya Dandinni juda ilhomlantirgan. Dandinning so‘zlariga ko‘ra, Kalidasa Vaidribhi uslubini birinchi bo‘lib asoslagan kishi edi. Riti maktabiga Vamana asos solgan. She’riyatning ruhi — bu Riti (uslub). "Guna"lar ikki toifaga bo‘linadi tovush bilan bog‘liq bo‘lganlar va ma’no bilan bog‘liq bo‘lgan.

Kalidasa o‘z asarlarida asosan "Rasa"dan foydalangan. Uning asosiy qiziqishi drama san’atiga qaratilgan bo‘lsa-da, rasa nazariyasi adabiyotning barcha janrlariga tatbiq etilgan. Bu tushuncha matnning hissiy jihatini va o‘quvchi qabul qiluvchining unga qanday munosabatda bo‘lishini ta’kidlaydi.

Kalidasa asarlari klassik Sanskrit va prakrit tillarida yozilgan , madura va prasad gunalarga boy. U uzun va murakkab jumlalarni emas, balki qisqa va sodda jumlalarni ishlatgan. Ahamiytlisi, Kalidasa she’riyatida so‘zlarni vaziyat yoki kontekstga moslashtirgan.

पातुं न प्रथमं व्यवस्यति जलं युष्मास्वपीतेषु या
नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम् ।
आद्ये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्युत्सवः
सेयं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वैरनुज्ञायताम् ॥

Bu to‘rtlik asarning 4-pardasidan olingan bo‘lib, Shakuntala o‘z sevgilisi podshoh Dushyanta huzuriga — saroyga yo‘l olganda, uni o‘stirgan tabiat va daraxtlar bilan xayrlashayotgan ta’sirli lahzani tasvirlaydi. Unda inson va tabiat o‘rtasidagi chuqur mehr-muhabbat, uzviy bog‘liqlik va ayriliq iztirobi yuksak mahorat bilan ochib berilgan. Vaydharbi uslubining yorqin namunasi, ortiqcha murakkab so‘z o‘yinlari yo‘q. Lirik kechinma va ohangdorlik birinchi planga chiqadi. Asarda qadimgi hind falsafasining Ahimsa yani hech bir tirik mavjudotga zarar keltirmaslik tamoyili ham ochib beriladi.

Kalidasa asarlarining ahamiyati. Kalidasa ijodijahon madaniyati va adabiyoti xazinasidan juda muhim o‘rin egallaydi. Adib o‘z asarlari orqali nafaqat klassik sanskrit adabiyotini eng yuqori cho‘qqiga olib chiqdi, balki butun dunyo dramaturgiyasi rivojiga ham ulkan ta’sir ko‘rsatdi. Kalidasagacha bo‘lgan davrda sanskrit tili asosan diniy matnlar, falsafiy risolalar va qat’iy qonun-qoidalar yozilgan. Kalidasa esa bu tilni tirik hissiyotlar, go‘zal she’riyat va xalqona dramaturgiya tiliga aylantirdi. U sanskrit tilining poetik imkoniyatlarini ochib berdi. Uning dramalari va dostonlari dunyo miqyosida hamon o‘zining ilmiy, badiiy va amaliy qimmatini yo‘qotmasdan, jahon adabiyotshunosligining eng muhim tadqiqot manbalaridan biri bo‘lib kelmoqda. Asarlari tufayli qadimgi Hindistonda teatr san’ati va yozma adabiyot saroy devorlaridan chiqib, xalq madaniyatining ajralmas qismiga aylandi.Kalidasa inson ichki dunyosini, ayniqsa, ayol qalbi kechinmalarini tasvirlashda tengsiz mahorat ko‘rsatgan. Qadimgi hind estetikasida Rasa nazariyasi mavjud bo‘lib, Kalidasa o‘z asarlarida sevgining ikki holatini — visol va ayriliqni juda teran yoritgan. "Shakuntala" dramasida sof muhabbatning faqatgina hissiyot emas, balki hayotiy sinovlar orqali chiniqadigan buyuk kuch ekanligi ko‘rsatiladi. Bu esa asarning umuminsoniy va ma’rifiy ahamiyatini oshiradi.

”SHAKUNTALA” DRAMASI, UNDAGI ASOSIY MAVZU VA G‘OYA

"Shakuntala" Kalidasaning shoh asaridir. Bu asar Hindiston hududidan chiqib, jahon miqyosida dong taratgan asardir. Ushbu asar darhaqiqat ko‘pgina chet tillariga tarjima qilingan va ko‘pchilik unga juda yuqori baho bergan. Asarning syujetini yuqorida aytganimizdek, Kalidasa "Mahabharata" eposidan olgan. "Mahabharata" eposi ma’lumki, buyuk Bharata shohi va uning sulolasi tarixi bilan bog‘liq asardir. Shoh Bharata esa aslida shoh Dushyantaning avliyo Vishvamitraning qizi Shakuntalaga bo‘lgan muhabbati natijasida dunyoga kelgan farzanddir. Shoh Dushyanta ham, uning o‘g‘li Bharata ham juda odil va xalqparvar shoh sifatida elga tanilgan shohlardir. Kalidasa esa Shakuntala va shoh Dushyanta sevgisi tarixini o‘z asariga syujet qilib olib, bir pyesa yaratgan. Asarning asosiy mavzusi — pokiza va sadoqatli sevgi, hijron azoblari hamda taqdir va ilohiy kuchlar sinovidan o‘tgan haqiqatning tantanasidir.

Shoh Dushyanta o‘z xizmatkorlari bilan ovga chiqadi va o‘rmonda ov qilib yurganida bir go‘zal qizni uchratib qoladi. U qiz bilan tanishib, ancha vaqt u bilan suhbatlashadi. Suhbat davomida Dushyanta qizning husni-jamoli va odobiga mahliyo bo‘lib, qattiq sevib qoladi. Bu qiz avliyo Kanvaning asrab olgan qizi Shakuntala edi. Ular bir necha kun birga bo‘ladilar va shoh Dushyanta Shakuntalaga sevgi izhor etadi hamda uni izzat-ikrom bilan o‘z yurtiga olib ketishi, uni o‘z malikasi deb e’lon qilishi haqida va’da beradi va o‘z yurtiga qaytib ketadi. Shakuntala uni kutib, otasi bilan qoladi. Kunlar o‘tadi, kunlar ketidan oylar o‘tib, Shakuntala bir o‘g‘il ko‘radi va unga Bharata deb ism qo‘yadi. Shakuntala o‘z sevgilisi Dushyantani kutishda davom etadi. Lekin undan ko‘p vaqtgacha darak bo‘lmaydi.

Kunlardan bir kun Shakuntala hijron azobida Dushyanta haqida o‘ylab o‘tirganida, ularning uyiga bir avliyo uning otasi Kanvani so‘rab keladi. Dushyanta haqida o‘yga berilib ketgan Shakuntala avliyoning kirganini ham sezmay qoladi va unga izzat-ikrom ko‘rsata olmaydi. Bundan g‘azablangan avliyo uni: "Kim haqida o‘ylab, uyga kelgan mehmonga e’tibor bermagan bo‘lsang, u ham seni shunday unutib yuborsin!" deb duoibad qiladi. Duoibadga uchragan Shakuntala

Dushyantani olti yil kutadi. Darhaqiqat, avliyoning qarg‘ishi ta’sirida Dushyanta ham uni unutib yuborgan edi. O‘g‘li olti yoshga to‘lganida, Shakuntala otasidan oq fotiha olib, o‘z sevgilisining yurtiga ravona bo‘ladi. U shaharga yetib boradi va darhol saroyga yo‘l oladi. Saroy qo‘riqchilariga o‘zini shohning ayoli deb tanishtiradi. Bundan g‘azablangan soqchilar bu xabarni shohga yetkazadilar. Shoh esa hayron bo‘ladi va: "Qaysi bir ayol bunday botirlik bilan o‘zini mening ayolim deb ayta olibdi?" deb o‘ylab, ayolni ko‘rishga qaror qiladi. Shakuntala shoh meni va o‘g‘lini ko‘rib juda quvonsa kerak, degan xayol bilan saroyga kiradi, lekin shoh na ayolni va na o‘z o‘g‘lini taniy oladi. Shoh o‘zicha: "Ularni ochlik yolg‘on gapirishga majbur qilgan bo‘lsa kerak" degan xayolga borib, saroy xizmatchilariga ularga xayr-ehson berib jo‘natib yuborishlarini aytadi. Tushkunlikka tushgan Shakuntala nima qilishini, qayerga borib kimdan yordam so‘rashini bilmay, shaharda darbadar kezib yuradi.

Shakuntala shohning va’dasiga ishonib, uni olti yil davomida yolg‘iz va sabr bilan kutadi.Vaqt va masofa uzoqlashtirsa ham o‘z sevgisiga va pokligiga sodiq qoladi. Bu ayol kishining matonati va sadoqati oxir-oqibat o‘z mevasini berishini anglatuvchi g‘oyadir. Hind dharma tizimida "mehmon xudodir" — tamoyili muqaddas burch hisoblanadi, uni buzish esa jiddiy oqibat keltiradi. Durvasa g‘azablanib, Shakuntalani Dushyanta uni unutishi bilan la’natlaydi. Bu voqea diniy-axloqiy nuqtai nazardan hushyorlik va mas’uliyatning ahamiyatini, shuningdek, dharmani buzgan har bir amalning muqarrar oqibati (karma qonuni) borligini ko‘rsatadi.

Dushyanta o‘rmonda Shakuntalaga o‘z sevgisining timsoli sifatida shoh muhri tushirilgan bir uzuk sovg‘a qilgan bo‘ladi, lekin Shakuntala uni ham Gang suvida ibodat qilayotganida Tushirib yo‘qotib qo‘yadi. Uni esa baliqlar yutib yuborgan bo‘ladi. Baliqchilar baliq ovlab, tutgan baliqlaridan birining qornini yorganlarida, uning qornidan shoh muhri qo‘yilgan uzuk chiqadi. Bundan hayratda qolgan baliqchilar muhrni tanib, darhol uzukni saroyga olib boradilar va bo‘lgan voqeadan shohni xabardor qiladilar. Uzuk esa shohga bundan olti yil avval bo‘lib o‘tgan tarixni eslashiga yordam beradi.Uzuk orqali Dushyanta kelgan ayol Shakuntala, u bilan birga kelgan bola esa ular o‘rtasidagi muqaddas sevgining mevasi ekanini darhol tushunib yetadi va tezlik bilan soqchilar orqali Shakuntalani topdiradi. Soqchilar ularni suv bo‘yidan topib keladilar. Dushyanta Shakuntaladan kechirim so‘raydi va katta to‘y-tomosha qilib unga uylanadi. Shakuntalani saroy malikasi va o‘g‘li Bharatani esa taxt vorisi deb e’lon qiladi. Sadoqat ila adolatning tantana qilishi karma qonunining ikki tomonlama ishlashini ifodalaydi: dastlab e’tiborsizlik oqibatida jazolangan qahramon, o‘z sabr-toqati va poklik yo‘lidan chekinmagani uchun oxir-oqibat mukofotlanadi.Umuman olganda, asar orqali ilgari surilgan bosh g‘oya shundan iboratki, yolg‘on va zulmat vaqtinchalik ustunlik qilishi mumkin, biroq haqiqat, sabr va poklik yakunda albatta g‘alaba qozonadi — bu hind adabiyotiga xos optimistik dunyoqarashning ifodasidir.

XULOSA

Ushbu tadqiqot doirasida Kalidasa hayoti, uning betakror ijodiy uslubi hamda asarlarining tahlili asosida quyidagi yakuniy ilmiy xulosalarga kelindi. Shoir o‘z davrining bilimdonlaridan biri sifatida sanskrit poetikasining qonuniyatlarini yangi janriy bosqichga olib chiqdiUning gumanistik konsepsiyalari asrlar dunyo xalqlari, xususan, o‘zbek adabiy-madaniy muhiti olimlari va tarjimonlari tomonidan ham o‘rganilgan.

Kalidasaning "Shakuntala" asarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, uning asosiy mavzusi — pokiza va sadoqatli sevgi, hijron azoblari hamda taqdir va ilohiy kuchlar sinovidan o‘tgan haqiqatning tantanasidir. Butun asar mana shu markaziy mavzu atrofida quriladi, Shakuntalaning sevgisi hech qanday sinov — olti yillik kutish, tan olinmaslik, haqorat — oldida ham so‘nmaydi. Ayol kishining matonati va sadoqati oxir-oqibat o‘z mevasini beradi. Shakuntala o‘z pokligiga va sevgisiga sodiq qolgani uchun, boshiga tushgan barcha adolatsizliklarga qaramay, haqiqat tantana qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Серебряков И.Д. Древнеиндийская литература. — М.: Наука, 1983. — 208 с.
2. Гринцер П.А. Основные категории классической индийской поэтики. — М.: Наука, 1987. — 296 с.
3. Keith A.B. A History of Sanskrit Literature. — Oxford: Clarendon Press, 1920. — 575 p.
4. Warder A.K. Indian Kāvya Literature. Vol. III. — Delhi: Motilal Banarsidass, 1977. — 366 p.
5. De S.K. History of Sanskrit Poetics. — Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1960. — 578 p.
6. Kale M.R. The Meghadūta of Kālidāsa. — Delhi: Motilal Banarsidass, 1969. — 220 p.
7. Kalidasa. Izbrannoye / per. s sanskrita. — M.: Xudojestvennaya literatura, 1974. — 336 s.
9. Xo‘jayeva T.A., Muhibova U.U. Hindiston adabiyoti: Monografiya. — Toshkent: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020. — 552 b.
10. Biswas P. Environmental awareness in Kālidāsa’s lyric poems // International Journal of Sanskrit Research. — 2022. — Vol. 8, Iss. 3. — P. 200–202.
11. Patil D.A. Status of Plant Invasion in India as Divulged from Kalidasa’s Sanskrit Scriptures // Plantae Scientia. — 2024. — Vol. 7, Iss. 2. — P. 22–28.
12. Gupta A. The Symbolic Landscape: A Study of Kalidasa’s Abhijñānaśākuntalam through the Lens of Ecocriticism // New Literaria: An International Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities. — 2025. — Vol. 6, No. 2. — P. 33–44.